

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: *Jugend ohne Zukunft?, Zur Methodik der Umfragen*

Deth, J. van

Citation

Deth, J. van. (1985). Boekbespreking van: *Jugend ohne Zukunft?, Zur Methodik der Umfragen*. *Acta Politica*, 20: 1985(4), 499-502. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452569>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452569>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

recht deel te nemen aan besluitvorming. Het probleem is hoe effectief dit beginsel kan zijn, omdat het gelijkheidsbeginsel (difference principle) lexicografisch ondergeschikt is aan het eerste rechtvaardigheidsbeginsel. Het lijkt erop dat de ordening van vrijheid boven gelijkheid voor Rawls veel minder absoluut is dan zijn lexicografische ordening doet vermoeden. Immers de waarde van de vrijheid (value of liberty) en ook het beginsel van gelijke deelname aan politieke besluitvorming, kan door ongelijkheid (die door het difference principle wordt toegestaan) gering zijn. Daarom schrijft Rawls: 'The liberties protected by the principle of participation lose much of their value whenever those who have greater private means are permitted to use their advantages to control the course of public debate'. En even verder op noemt Rawls als voorbeeld enkele compenserende maatregelen: '... in a society allowing private ownership of the means of production, property and wealth must be kept widely distributed ...'.³ Op grond hiervan moet het niet uitgesloten worden geacht dat economische democratie (ondernemingsraden, werknemerscommissarissen, en ook bijvoorbeeld de Zweedse werknemersfondsen) bijna onontkoombaar is. Sterker nog, ik meen dat economische democratie intrinsiek met Rawlsiaanse rechtvaardigheid is verbonden. Dat Rawls hier zelf niet op ingaat is een andere kwestie. Van Raes mag toch tenminste worden verwacht dat hij die mogelijkheid signaleert! Kwalijk vind ik bovendien dat hij de problematische relatie tussen vrijheid en gelijkheid binnen Rawls' rechtvaardigheidsbeginsel niet eens analyseert.

Tenslotte de vraag of Raes' beschouwingen over Habermas ook wat toevoegen aan Rawlsiaanse rechtvaardigheid? De dialoog vormt zowel voor Rawls als Habermas het vertrekpunt voor het afleiden van waarden en normen. Volgens Raes is neutraliteit het centrale element van de dialoog. Hij baseert zich daarbij op Bruce Ackerman.⁴ Raes schrijft: 'Dit neutraliteitsbeginsel berust op de liberale tolerantiegedachte; gezien er geen vorm van het goede is waarvan kan worden gesteld dat hij om zijn intrinsieke waarde "beter" is dan alle andere, kan men de maatschappelijke ordening niet vanuit dit ene "betere" goed opbouwen. Wat moet worden geordend is de mogelijkheid om met betrekking tot eender welke opvatting van het goede in dialoog te treden en de maatschappelijke gevolgen ervan te verantwoorden (c. ook Rawls)' (p.286). Maar de vraag is juist in hoeverre dit met Rawls te vergelijken (cf., schrijft Raes) is. Dworkin betoogt terecht dat het nogal wat uitmaakt hoe de verhouding tussen neutraliteit en economische gelijkheid wordt gezien. Dworkin meent dat het mogelijk is een 'liberale' opvatting van economische gelijkheid te verdedigen op grond van de idee van neutraliteit. Bovendien laat hij zien dat een dergelijke neutraliteitstheorie machteloos staat tegenover Reagans utilitaristisch gerechtvaardigde afbraakpolitiek van de Amerikaanse verzorgingsstaat. Dworkin noemt Ackermans beschouwingen over Habermas 'window dressing'. Dit lijkt mij ook te gelden voor Raes diepzinnige en wijdlopijge beschouwingen over Habermas, Luhmann, Wittgenstein, Toulmin e.a. Het voegt niets zinnigs toe aan Rawlsiaanse rechtvaardigheid, en gelet op Dworkins kritiek zou het best een verzwakking kunnen zijn.

Qua compositie is 'Het rechtvaardigheidsconcept van John Rawls' zeker geen schoonheidsprijs waard. Rawls' complexe studie over rechtvaardigheid wordt als het ware in vele stukjes gescheurd en verspreid over het hele boek. Daarom is het bijna niet meer te overzien wat Raes allemaal over Rawls beweert. Zo daalt het grensnut van Raes' studie niet tot nul; het dreigt zelfs negatief te worden door het ontbreken van belangrijke Amerikaanse studies over Rawlsiaanse rechtvaardigheid.⁵ De uitgever zal wel zijn eigen opvattingen over het grensnut hebben, in ieder geval is de prijs van deze studie belachelijk hoog.

P. Verwey

Noten

1. Rawls spreekt in dit verband van een 'property-owning-democracy' en verwijst naar J. E. Meade, Efficiency, equality and the ownership of property in: *A Theory of Justice*, p. 274.

2. Een belangrijke studie in dit verband over participatie in besluitvorming en rechtvaardigheid is: *Liberal Equality* van Amy Gutmann (Cambridge University Press, 1980). Merkwaardig genoeg ontbreekt deze studie over Rawls in Raes' bibliografie. Ik vind dit een belangrijke omissie, te meer daar Gutmann op grond van een aanvulling op Rawls' rechtvaardigheidsbeginselen een schets geeft van economische democratie (*Liberal Equality*, p. 203 e.v.)

3. J. Rawls, *A Theory of Justice*, p. 225

4. Bruce Ackerman, *Social Justice in the Liberal State*, Yale University Press, 1980. De zeer kritische bespreking van dit boek, met name wat betreft de idee van neutraliteit, door R. Dworkin heeft Raes blijkbaar gemist.

Zie nader R. Dworkin, What liberalism isn't, *New York Review of Books*, 20-1-1983, en Why liberals should believe in equality, *ibid*, 3-2-1983.

5. Naast bovengenoemde werken ontbreken eveneens:

A. John Simmons, *Moral principles and political obligations*, Princeton UP, 1979; deze studie is van belang in verband met Raes' beschouwingen over Rawls en politieke verplichting (i.h.b. p. 249)

Charles R. Beitz, *Political theory and international relations*, Princeton UP, 1979. Deze studie over Rawls en internationale rechtvaardigheid is van belang in het kader van wat Raes noemt het 'wereldburgerperspectief' (p. 111)

Michael J. Sandel, *Liberalism and the limits of justice*, Cambridge UP, 1982. Deze studie is van belang in verband met de Kantiaanse interpretatie van Rawlsiaanse rechtvaardigheid en ook de verhouding tussen denken en willen bij Rawls (Raes, p. 227).

Klaus Allerbeck en Wendy Hoag, **Jugend ohne Zukunft? Einstellungen, Umwelt, Lebensperspektiven**. Piper, München/Zürich 1985, 207 p.

Klaus Allerbeck en Wendy Hoag, **Zur Methodik der Umfragen**, Projekt: Integrationsbereitschaft der Jugend im sozialen Wandel, Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt am Main 1985, 82 p. excl. Anhang.

Onderzoek naar opvattingen en gedrag van jongeren is de laatste jaren in vele

landen populair. Niettemin slaagt men er slechts zelden in meer dan speculatieve uitspraken te doen over 'de jongeren'. Zonder definiëring van de populatie rapporteert men gegevens over een specifieke categorie (bijvoorbeeld scholieren), in een bepaalde omgeving (lieft op fietsafstand van de onderzoeker), of als onderdeel van voor geheel andere doeleinden ontworpen steekproeven uit de gehele bevolking. De schaarste aan longitudinale gegevens vormt daarbij geen belemmering voor het poveren van speculaties of suggesties over veranderingen en ontwikkelingen in de opvattingen en het gedrag van jongeren. De resultaten van dit soort empirische onderzoeken spreken elkaar dan ook regelmatig tegen en de burger, politicus, journalist en wetenschapper kiest de uitkomst die hem politiek het best bevalt. Aan onderzoek onder jongeren is geen gebrek; aan onderzoek op dit terrein dat voldoet aan minimale eisen van herhaalbaarheid, controleerbaarheid en generaliseerbaarheid des te meer.

De Duitse politicologen Allerbeck en Hoag hebben getracht verantwoorde uitspraken op te stellen over jongeren in de Bondsrepubliek Duitsland en de verschillen in opvattingen en gedrag van de huidige jongeren met die van twintig jaar geleden. Hun bevindingen rapporteerden zij in twee publikaties: een pocketboek met de belangrijkste resultaten van de studie en een uitvoerig verslag van de methodische en onderzoekstechnische kenmerken van het project. Uitgangspunt vormde het eerste grote onderzoek onder Westduitse jongeren na de tweede wereldoorlog. In het najaar van 1962 werd een representatieve steekproef van 16-, 17- en 18-jarigen ondervraagd over hun toekomstverwachtingen, de relaties met ouders en vrienden, de belangstelling voor politiek, het belang van scholing, de besteding van de vrije tijd en de ideeën over een huwelijk en het krijgen van kinderen. Allerbeck en Hoag hebben deze studie gerepliceerd in het voorjaar van 1983. Daartoe werd een steekproef getrokken van ruim 3200 jongeren tussen de 16 en 18 jaar, van wie er bijna 2100 zijn geïnterviewd op vergelijkbare wijze als twintig jaar eerder had plaatsgevonden. De nieuwe studie is echter op belangrijke punten uitgebreid. Doel van deze uitbreiding is het verifiëren van enkele kenmerken van jongeren uit de oorspronkelijke steekproef (geboortedatum, woonplaats, positie) en het verzamelen van informatie over opleiding en beroep van de ouders. Direct na de afsluiting van het veldwerk onder de jongeren ontvingen de ouders een vragenformulier. Van laatstgenoemden werden tevens hun opvattingen over opvoeding en perspectieven voor de toekomst geregistreerd. Vervolgens kregen alle jongeren die mondeling waren ondervraagd in het najaar van 1983 een formulier toegestuurd. Daarin werd een aantal van de centrale vragen uit de mondelinge enquête herhaald en informeerden de onderzoekers naar de belangrijkste veranderingen die in 1983 hadden plaatsgevonden in het leven van de respondent.

Op deze wijze ontstond een dataverzameling die op vele punten uniek is te noemen. Ten eerste maakt de replicering van het onderzoek uit 1962 het mogelijk de verschillen en overeenkomsten tussen twee geboortecohorten in beeld te brengen. Ten tweede bieden de zorgvuldige steekproeftrekking en de controle op de uitval de garantie dat de conclusies geldig zijn voor de gehele populatie jongeren tussen de 16 en 18 jaar. Ten derde kan de stabiliteit van vele opvattingen op individueel niveau worden onderzocht nu in voor- en najaar de zelfde jongeren zijn

ondervraagd. Ten vierde zijn de opvattingen van jongeren te vergelijken met die van hun eigen ouders en is er belangrijke informatie beschikbaar over het ouderlijk milieu van de onderzochte jongeren. Tenslotte zijn diverse kenmerken verzameld van de jongeren in de steekproef die, om welke reden dan ook, niet zijn ondervraagd. Daarmee is het bereik van dit soort enquêtes nauwkeurig te traceren.

Op grond van dit empirische materiaal presenteren Allerbeck en Hoag een vergelijking van de huidige jongeren in de Bondsrepubliek Duitsland met hun voorgangers uit het begin van de jaren zestig. Achtereenvolgens beschouwen zij de subcultuur van jongeren en de invloed van 'peers', de relaties tussen ouders en jongeren binnen het gezin, de scholings- en beroepskansen van jongens en meisjes, de waardering van arbeid, de voorstellingen over hun levensloop en de mogelijke samenlevingsvormen, de politieke houdingen van jongeren, de angst(en) voor de toekomst en de verschillende werelden waarin diverse geboortecohorten op het zelfde tijdstip leven. De conclusies zijn veelal verrassend. Om er slechts enkele te noemen: de relaties binnen het gezin zijn de afgelopen twintig jaar nauwelijks veranderd, jongeren staan niet negatiever ten opzichte van het huwelijk dan vroeger en meisjes blijken hun achterstand op het gebied van onderwijs en politieke meningsvorming geheel te hebben weggewerkt. Bovendien onderkennen jongeren wel degelijk hun moeilijke positie op de arbeidsmarkt, maar ze maken zich daar niet al te druk over. Hun opvattingen vertonen ook op individueel niveau een opmerkelijk grote mate van stabiliteit. De tegenstelling tussen ouderen en jongeren komt op diverse plaatsen in het boek duidelijk naar voren. Veel jongeren zetten zich sterk af tegen de ouderen zonder daarbij conflicten te percipiëren tussen ouders en kinderen! Onderzoek naar jongeren zou daarom veel meer gericht moeten zijn op het probleem van de 'Alterssegregation in unserer Gesellschaft' en minder op het gezin als primair socialiseringsinstituut.

Allerbeck en Hoag hebben zich grote moeite gegeven de kwaliteit van hun gegevens te optimaliseren. De vragenlijsten zijn tweemaal getoetst en aangepast alvorens ervaren interviewers op pad werden gestuurd. In een vroeg stadium hebben de onderzoekers gesprekken gevoerd met groepen jongeren over de thema's die in de enquêtes aan de orde komen. De vragenlijsten bevatten diverse open vragen, waarvan de antwoorden minutieus zijn bestudeerd en geanalyseerd. Dit alles leidt tot een beter begrip van de reacties, het herstel van diverse codeer- en interpretatiefouten, en het ontslag van twee interviewers. Het resultaat van alle inspanningen is dat de bruikbaarheid van grootschalig enquêteonderzoek op dit terrein (opnieuw) is aangetoond en dat de conclusies over de jongeren in de Bondsrepubliek Duitsland niet kunnen worden genegeerd met wat obligate verwijzingen naar de gebruikte methoden, de samenstelling van de steekproef of de betrouwbaarheid van de data.

Het materiaal is door Allerbeck en Hoag op overzichtelijke wijze gepresenteerd en hun publikaties zijn ook voor niet-specialisten goed toegankelijk. Die werkwijze heeft echter ook een schaduwzijde. In 'Jugend ohne Zukunft?' zal men vergeefs zoeken naar een uitgewerkt theoretisch kader over bijvoorbeeld socialisering in industriële samenlevingen of de ontwikkelingen van opvattingen in de jeugdijaren. Per hoofdstuk komen elementen uit verschillende benaderingen naar voren om

vervolgens vergeleken te worden met de beschikbare empirische gegevens. Daardoor krijgt het boek te zeer het karakter van een 'vooordeel-ontmaskerende studie' zonder dat de auteurs expliciteren wat hiervan de consequenties zijn op theoretisch gebied.

Een tweede punt van kritiek betreft het feit dat de onderzoekers lijken te veronderstellen dat dezelfde vragen op twee tijdstippen zonder meer het zelfde meten. Weliswaar merken zij op dat bepaalde formuleringen uit 1962 in 1983 nogal oubollig kunnen klinken of een andere betekenis kunnen hebben gekregen, maar aan deze vaststelling verbinden zij geen consequenties. Met andere woorden: Allerbeck en Hoag verzuimen aan te geven of identieke vragen wel leiden tot equivalente metingen nu er zoveel tijd is verstreken tussen de eerste en de tweede studie.

Zeker in Nederland, waar de positie van de jongeren vele gelijkenissen vertoont met die van de Westduitse jeugd en waar het werk op het terrein van socialisering en vorming sterk lijkt te zijn beïnvloed door Westduitse theoretici, verdienen deze empirische studie en de gedetailleerde methodisch-technische verantwoording de nodige aandacht. Zij zou een inspiratiebron kunnen vormen voor de twintig deelnemers tellende Werkgemeenschap Politieke Socialisatie en Politieke Vorming van de NESPOB, die er tot op heden niet in is geslaagd een subsidieaanvraag voor empirisch onderzoek onder jongeren op tafel te leggen. Zij zou bovendien bij velen de bedenkingen kunnen wegnemen tegen het weinig creatieve en onzorgvuldige gebruik van grootschalig enquêteonderzoek.

J. van Deth

Robert O. Keohane, **After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy**, Princeton University Press, Princeton N.J. 1984, IX. 290 p.

Het nieuwe boek van Robert Keohane is belangrijk zowel uit theoretisch als uit praktisch gezichtspunt. Het is theoretisch van belang, omdat het een verklaring probeert te geven voor het verschijnsel van samenwerking tussen de westerse geïndustrialiseerde staten bij ontstentenis van één hegemonale mogendheid. Het praktische belang schuilt in zijn pleidooi voor voortgezette samenwerking, niet uit idealistische motieven maar op grond van hard eigenbelang van de staten op langere termijn gezien.

De centrale vraag van het boek betreft de handhaving van de orde in de internationale economische betrekkingen. De traditionele theorie van de hegemonale stabiliteit ging ervan uit dat de orde in de wereldpolitiek tot stand wordt gebracht en gehandhaafd door één hegemonale mogendheid (aanvankelijk het Verenigd Koninkrijk, later de Verenigde Staten); handhaving van de orde vereist voortzetting van de hegemonie. Een dergelijke hegemonie is gebaseerd op de beheersing van belangrijke materiële hulpbronnen: grondstoffen, kapitaalbronnen, marktbeheersing en comparatieve voordelen in de produktie van essentiële gebruiksgoederen.

De Verenigde Staten hebben deze positie in de wereldeconomie gedurende de eerste twintig jaar na de tweede wereldoorlog ingenomen, maar daarna gaandeweg verloren. In het verleden betekende dit dat een andere mogendheid, meestal na afloop van een grote oorlog, de hegemonale positie overnam. Keohane acht zulks echter onder de huidige omstandigheden niet erg waarschijnlijk, omdat nu een (nucleaire) wereldoorlog totaal andere, onoverzienbare gevolgen zou hebben.

Wat ervoor in de plaats is gekomen zijn internationale regimes: impliciete of expliciete beginselen, normen, regels en besluitvormingsprocedures, die staten hanteren in de internationale betrekkingen. Veelal krijgen deze internationale regimes de vorm van internationale instituties, echter niet per se die van intergouvernementele organisaties. Hij vat internationale instituties breed op in de zin van internationale praktijken en afspraken, zowel in formele als in informele zin. Het belang van deze internationale regimes voor de staten is dat ze hun betrouwbare en systematische informatie verschaffen. Men weet waaraan men zich te houden heeft. Er ontstaat zekerheid over wederzijdse voornemens en de aard van het gevoerde beleid, hetgeen weer een bijdrage vormt tot handhaving van de internationale orde en stabiliteit. Keohane benadert deze problemen vanuit de gedachtenwereld van de 'Realistische', machtspolitieke, school in de internationale betrekkingen; die kan er in geen geval van worden verdacht internationale samenwerking te bepleiten op rond van irreële of idealistische motieven. Neen, het zijn juist 'harde', realistische overwegingen die de geïndustrialiseerde staten tot samenwerking brengen op het terrein van de internationale economische betrekkingen. Samenwerking betekent niet de afwezigheid van conflicten. Conflicten zijn op zijn minst altijd potentieel aanwezig in de internationale betrekkingen. De internationale regimes bieden echter de mogelijkheid om conflicten op een ordelijke wijze tot een oplossing te brengen. Keohane licht een en ander toe aan de hand van voorbeelden uit de internationale handelsbetrekkingen en de internationale olievoorziening. Een speciale case-studie is gewijd aan het Internationale Energie Agentschap in Parijs. Een internationaal regime kan, bij afwezigheid van een hegemonale mogendheid, geen regels afdwingen; wel kan het een betere onderlinge afstemming van beleid door middel van betere en meer betrouwbare informatie bevorderen.

De schrijver ziet als gevaar dat, met de erosie van de Amerikaanse hegemonie, de bereidheid van die zijde tot internationale samenwerking zal verminderen, hetgeen de mogelijkheid van onoplosbare tegenstellingen en conflicten in de internationale economische betrekkingen zal doen toenemen. Dat komt doordat veelal binnenlandse groepen ten onrechte uitgaan van 'myopic' (= bijziende) korte-termijnbelangen in plaats van de economische belangen op langere termijn die gebaat zijn bij voortgezette internationale samenwerking. Voorbeelden van economisch belang op langere termijn waren – aan Amerikaanse zijde – de Marshallhulp en de steun die verleend werd aan de totstandkoming van de Europese Economische Gemeenschap.

Keohanes boek komt op een belangrijk moment, nu velen in de Verenigde Staten – en daarbuiten – het nut van internationale samenwerking lijken te betwijfelen. Die twijfel is niet los te zien van teleurstelling over het feit dat vele intergouverne-